

Od redaktorki: Badania jakościowe – metody, współuczestnicy, proces realizacji

Izabela Ślęzak
Uniwersytet Łódzki

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.01>

Słowa kluczowe: badania jakościowe, refleksyjność, usytuowanie badacza, uczestnicy badań jakościowych

Abstrakt: Niniejszy tekst jest wprowadzeniem do numeru tematycznego „Badania jakościowe – metody, współuczestnicy, proces realizacji”. W pierwszej części wprowadzenia zarysowany jest kontekst powstania tomu, to jest sytuacja dynamicznych przemian w polu metod jakościowych, wybrzmiewania nowych pytań dotyczących ról badacza i uczestników badań, a także szukania nowych dróg realizacji projektów badawczych. W drugiej części zaprezentowane są w skrótovej formie artykuły składające się na tom. Są one efektem metodologicznych poszukiwań badaczy i wyrazem ich twórczego radzenia sobie z wyzwaniami pojawiającymi się na poszczególnych etapach procesu badawczego. Zebrane w tomie artykuły ukazują różnicowanie współczesnego pola badań jakościowych.

Izabela Ślęzak

Doktor, socjolożka pracująca w Katedrze Socjologii Organizacji i Zarządzania, w Instytucie Socjologii na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Główne obszary jej zainteresowań naukowych to socjologia pracy, piętna, pracy seksualnej, metody jakościowe i etyka badań społecznych.

e-mail: izabela.slezak@uni.lodz.pl

© by the author, licensee University of Lodz, Poland
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Dyskusje nad statusem badań jakościowych, ich ścieżkami rozwoju, kryteriami oceny ich jakości, stosowanymi technikami i metodami trwają od wielu dekad. Żywe spory ze zwolennikami metod ilościowych oraz kryzysy i przełomy metodologiczne, prowokując refleksje nad tym, dokąd zmierzają badania jakościowe (Denzin, Lincoln, 1994; 2005; 2011; 2023; Silverman, 2007; Travers, 2009), pomogły badaczom wykrystalizować trzon założeń tego podejścia. Jednakże badania jakościowe od momentu ich powstania nieustannie się zmieniają i podążają za dynamicznymi przemianami rzeczywistości społecznej (Atkinson, 2005; Knoblauch, Flick, Maeder, 2005; Flick, 2012). Nieodłącznym elementem krajobrazu badań jakościowych jest więc wielość paradygmatów, podejść, strategii badawczych i metod, które zmieniają się pod wpływem inspiracji i interakcji z innymi dyscyplinami naukowymi, prądami myślowymi i przemianami życia społecznego (np. rozwojem technologii).

Równolegle do rozważań nad jakością i metodologiczną poprawnością poszczególnych odłamów badań jakościowych trwają dyskusje nad tym, jaki jest czy powinien być cel prowadzenia badań jakościowych. Jak dopasować techniki gromadzenia danych do problemów, które nurtują badaczy w zmieniającej się rzeczywistości? Czym współcześnie jest teren badań? Jak pozycja badacza/badaczki i jego/jej społeczne usytuowanie wpływają na przebieg procesu badawczego? Jaka jest rola uczestników badania na wszystkich jego etapach? Jak kształtuje się władza w procesie planowania i realizacji badań jakościowych? Jak prowadzić badania z członkami defaworyzowanych grup i społeczności? W jaki sposób prezentować dane i wyniki ich analizy, by oddać ich głębię i złożoność oraz móc dotrzeć do szerszego grona odbiorców, także poza akademią? Co to znaczy prowadzić badania w sposób etyczny? Jednymi z głównych pojęć stają się refleksyjność, a także gotowość badaczy do otwartego przedstawienia stosowanych przez siebie procedur badawczych, sposobów dochodzenia do pytań badawczych i odpowiedzi na nie, swoich uwikłań i emocji (Bourke, 2014; Berger, 2015; Palaganas i in., 2017; Konecki, 2018; 2021; Kafar, Kacperczyk, 2020).

Niniejszy numer jest okazją do refleksji nad różnorodnością i heterogenicznością badań jakościowych, a także nad możliwymi kryteriami ich jedności mimo istniejącego zróżnicowania (Mruck i in., 2005). Kwestie te były przedmiotem obrad grupy tematycznej „Współczesne trendy w badaniach jakościowych: metody, techniki, proces realizacji badań”, zorganizowanej przez Marka Gorzko i Izabelę Ślęzak podczas XVIII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, który odbył się w dniach 14–17 września 2022 roku w Warszawie. Podczas obrad zastanawialiśmy się między innymi nad tym, jak rozwój technologii oraz pojawienie się i dostrzeżenie nowych rodzajów danych wpływają na praktyki badaczy jakościowych. Dyskutowaliśmy o krytycznych i twórczych modyfikacjach technik gromadzenia danych oraz metod ich analizy, a także wyzwaniach związanych z projektowaniem i realizowaniem badań. Niniejszy numer zawiera artykuły, które powstały na bazie wystąpień wygłoszonych podczas obrad oraz teksty wprowadzające dodatkowe wątki do tej dyskusji.

Numer otwiera artykuł Krzysztofa Koneckiego zatytułowany *Kontemplacja i podejścia pierwszoosobowe w badaniach społecznych*. Przybliży on idee badań kontemplacyjnych. W artykule autor omawia tradycyjne, zinternalizowane przez badaczy zasady dotyczące obiektywności, przejrzystości i dystansu wobec badanych. Rozważając ich wpływ na proces badawczy, proponuje zmianę perspektywy

i zwrócenie się w stronę emocjonalnego i sytuacyjnego wymiaru poznawania świata poprzez zastosowanie podejść pierwszoosobowych – badań autoetnograficznych, fenomenologicznych i kontemplacyjnych. Zdaniem autora pozwalają one na refleksyjne koncentrowanie się na przeżyciach, procesie myślenia i odczuciach ciała badacza – wytwórcy wiedzy. Autor przedstawia i omawia konkretne metody badań kontemplacyjnych (medytację, autoobserwację i autoraporty, noty kontemplacyjne, eksperymenty zen/kontemplacyjne, eksperymenty empatyczne), które pozwalają na uświadomienie sobie przez badacza własnych założeń, uczuć i działań. Jak zauważa, metody te mogą być używane nie tylko w badaniu kontemplacyjnym – mogą one wspomagać proces refleksji niezależnie od stosowanych metod i technik badawczych.

W kolejnym artykule pt. *O pożytkach badań poetyckich w naukach społecznych* Joanna Bielecka-Prus pokazuje, w jaki sposób poezja może być wykorzystana jako pełnoprawny element badania jakościowego na wszystkich jego etapach, pozwalając w odmienny sposób, niż jest to zwykle przyjęte w akademii, przedstawić złożoność doświadczeń uczestników. Autorka prezentuje koncepcję badań poetyckich, czyli podejścia badawczego, w którym poezja jest metodą eksploracji, analizy i reprezentacji wyników badania. Następnie omawia najczęściej wykorzystywane w badaniach formy poezji, koncentrując się na dwóch z nich (poezji autoetnograficznej i odnalezionej). Autorka wskazuje także na problemy etyczne, które mogą pojawić się w badaniach poetyckich. Rozważa również kwestię oceny jakości takich badań. Jak zauważa, poezja nie jest traktowana jako uprawomocniona naukowo metoda badań empirycznych, jest jednak coraz częściej stosowana, np. w antropologii i etnografii. Znajduje także swoje miejsce w najnowszych podręcznikach akademickich i na łamach czasopism metodologicznych. Warto więc zapoznać się z tym, jakie daje możliwości badaczom, uczestnikom badań oraz czytelnikom raportów i publikacji powstających w efekcie badań wykorzystujących poezję.

W kolejnym artykule, zatytułowanym *„Follow the Dog”: Using the Go-Along Method in Research on Training and Working with Guide Dogs for People with Visual Impairment*, Kamil Pietrowiak opisuje, w jaki sposób wykorzystał spacerów badawczych w swoim projekcie etnograficznym dotyczącym interakcji osób z niepełnosprawnością wzroku z psami przewodnikami. Metoda ta okazała się szczególnie przydatna do zbadania komunikacji werbalnej i niewerbalnej pomiędzy uczestnikami szkoleń psów przewodników. W artykule autor prezentuje specyfikę tego sposobu gromadzenia danych, możliwe odmiany spacerów badawczych, a także aspekty praktyczne oraz ograniczenia tej metody. Wskazuje także dylematy etyczne związane z rejestracją i prezentacją danych gromadzonych podczas spacerów. Omawia również wykorzystanie oprogramowania MAXQDA do analizy złożonych danych uzyskiwanych w efekcie spacerów badawczych. Artykuł jest bardzo interesującym studium, pokazującym, w jaki sposób badacz dopasowuje swój projekt badawczy, stosowane techniki i metody do specyfiki problemu badawczego i wyzwań, jakie spotyka w terenie. Wskazuje też, jak za pomocą odpowiednio dobranej zestawu technik gromadzenia danych oraz refleksyjnego ich zastosowania można uzyskać pogłębione i zniuansowane dane, będące podstawą udanej analizy.

W kolejnym artykule pt. *Badanie pogranicza fantomowego. Omówienie technik i procedur* Dominik Porczyński przybliży sposób, w jaki realizował badania dawnego pogranicza Galicji i Królestwa Polskiego.

Jest to interesujące studium czerpiące z tradycji badań pogranicza oraz nowych sposobów uobecniania przeszłości (np. koncepcji podłoża historycznego, pamięci zbiorowej, badań nad tradycją). Aby zbadać dawne granice polityczne, autor wykorzystał w swoim projekcie etnografię wielostanowiskową. Dzięki temu mógł uwzględnić mobilność mieszkanki i mieszkańców badanego obszaru, a także rolę zewnętrznych struktur władzy. Autor odwołał się do różnego rodzaju danych: map i dokumentów, zapisów obserwacji, wywiadów z wykorzystaniem fotografii i map oraz spacerów badawczych. Wykorzystanie tych zróżnicowanych źródeł, które wzajemnie się wspierały i uzupełniały, umożliwiło pogłębione zrozumienie tego, jak jest wyobrażane, doświadczane, konstruowane i reprodukowane pogranicze fantomowe. Artykuł jest rekonstrukcją procedury badawczej, która umożliwiła poznanie perspektyw różnych aktorów społecznych, przy uwzględnieniu interakcji zachodzących w ich sąsiedztwie oraz praktyk nadawania znaczenia w codziennym ich doświadczaniu.

Numer zamyka artykuł zatytułowany *Domain Ontology: The New Method of Mapping the Field of Qualitative Research Practices*, który jest spojrzeniem na kształt współczesnych badań jakościowych, a jednocześnie krytyczną refleksją nad obecną kondycją pola badań jakościowych. Punktem wyjścia dla Grzegorza Brydy, Joanny Gajdy, Natalii Martini oraz Daniela Płatka jest zjawisko proliferacji metod jakościowych i „kłątwy obfitości” kolejnych wariantów metodologii, metod i technik badawczych, czego efektem jest ogromna wewnętrzna różnorodność dziedziny. Autorzy podjęli więc próbę usystematyzowania wiedzy na temat licznych współczesnych wariantów praktyki badań jakościowych. W artykule przedstawiają w formie sieci semantycznej model pola współczesnych badań jakościowych, oparty na koncepcji informatycznej ontologii dziedzinowej. Model ten autorzy opracowali na podstawie wielowymiarowej analizy treści pięciu czasopism metodologicznych („Qualitative Inquiry”, „Qualitative Research”, „International Journal of Qualitative Methodology”, „The Qualitative Report” oraz „Forum: Qualitative Social Research”). W publikacji zaprezentowano zarówno metodologię tworzenia modelu, jak i sposoby jego praktycznego wykorzystania przez badaczy społecznych, a także dydaktyków.

Zapraszając Państwa do zapoznania się z artykułami, chciałabym zaprosić także do refleksji i dyskusji nad obecnym kształtem badań jakościowych i kierunkami ich dalszego rozwoju, do czego przyczynkiem jest niniejszy tom.

Bibliografia

Atkinson Paul (2005), *Qualitative Research – Unity and Diversity*, „Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research”, vol. 6(3), <https://doi.org/10.17169/fqs-6.3.4>

Berger Roni (2015), *Now I See it, Now I don't: Researcher's Position and Reflexivity in Qualitative Research*, „Qualitative Research”, vol. 15(2), s. 219–234.

Bourke Brian (2014), *Positionality: Reflecting on the Research Process*, „The Qualitative Report”, vol. 19(33), s. 1–9.

- Denzin Norman, Lincoln Yvonna (red.) (1994), *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks: Sage.
- Denzin Norman, Lincoln Yvonna (red.) (2005), *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, Third Edit, Thousand Oaks: Sage.
- Denzin Norman, Lincoln Yvonna (red.) (2011), *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, Fourth Edit, Thousand Oaks: Sage.
- Denzin Norman, Lincoln Yvonna, Giardina Michael, Cannella Gaile (red.) (2023), *The Sage Handbook of Qualitative Research*, Sixth Edition, Thousand Oaks: Sage.
- Flick Uwe (2012), *Projektowanie badania jakościowego*, przełożył Paweł Tomanek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kafar Marcin, Kacperczyk Anna (red.) (2020), *Autoetnograficzne „zbliżenia” i „oddalenia”: o autoetnografii w Polsce*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Knoblauch Hubert, Flick Uwe, Maeder Christoph (2005), *Qualitative Methods in Europe: The Variety of Social Research*, „Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research”, vol. 6(3), <https://doi.org/10.17169/fqs-6.3.3>
- Konecki Krzysztof (2018), *Advances in Contemplative Social Research*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Konecki Krzysztof (2021), *The Meaning of Contemplation for Social Qualitative Research: Applications and Examples*, London: Routledge.
- Mruck Katja, Cisneros Puebla César A., Faux Robert B. (2005), *Editorial: About Qualitative Research Centers and Peripheries*, „Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research”, vol. 6(3), <https://doi.org/10.17169/fqs-6.3.2>
- Palaganas Erlinda, Sanchez Marian, Molintas Ma. Visitacion, Caricativo Raul (2017), *Reflexivity in Qualitative Research: A Journey of Learning*, „The Qualitative Report”, vol. 22(2), s. 426–438, <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2017.2552>
- Silverman David (2007), *Interpretacja danych jakościowych*, przełożyły Małgorzata Głowacka-Grajper, Joanna Ostrowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Travers Max (2009), *New Methods, Old Problems: A Sceptical View of Innovation in Qualitative Research*, „Qualitative Research”, vol. 9(2), s. 161–179.

Cytowanie

Izabela Ślęzak (2024), *Od redaktorki: Badania jakościowe – metody, współuczestnicy, proces realizacji*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XX, nr 2, s. 6–11, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.20.2.01>

Editorial: Qualitative Research – Methods, Participants, the Process of Implementation

Abstract: The text presented serves as an introduction to the themed issue “Qualitative Research – Methods, Participants, Process of Implementation”. The first section of the text outlines the backdrop for the development of the volume, namely the dynamic changes in the field of qualitative research, the emergence of novel questions pertinent to the roles of the researcher and research participants, and the quest for new avenues for the implementation of research projects. The second part of the introduction features a succinct presentation of the articles that make up the volume. They derive from the methodological explorations of the contributing researchers and reflect their creative responses to the challenges arising at different stages of the research process. The articles collected in the volume showcase the diversity of the contemporary field of qualitative research.

Keywords: qualitative research, reflexivity, researcher positionality, qualitative research participants